

INSON HUQUQLARI BO‘YICHA XALQARO NAZORAT INSTITUTI TUSHUNCHASI VA ASOSIY XUSUSIYATLARI

Mo‘minjonov Bobur Qobiljon o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

“Ommaviy axborot vositalari huquqi” bo‘limi magistranti

E-mail: boburmominjonov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Hozirgi vaqtda dunyoda xalqaro xavfsizlik va tinchlik, inson huquqlarini himoya qilish masalalari xalqaro huquqiy normalar bilan tartibga solinadi, ularga rioya qilish amaldagi xalqaro huquqiy tartibotining asosini tashkil etadi. Ushbu asoslari inson huquqlari bo‘yicha xalqaro nazorat instituti tushunchasi va asosiy xususiyatlari taxlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: inson huquqlari, inson huquqlari bo‘yicha xalqaro nazorat instituti, universal davriy tahlil xalqaro huquqiy kafolatlar.

Hozirgi globallashib borayotgan dunyoda xalqaro xavfsizlik va tinchlik, inson huquqlarini himoya qilish masalalari xalqaro huquqiy normalar bilan tartibga solinadi, ularga rioya qilish amaldagi jahon huquqiy tartibotining asosini tashkil etadi. Shu munosabat bilan xalqaro huquq va tartibni ta'minlash, inson huquqlarini himoya qilish, xalqaro jinoyatchilikka qarshi kurashish, migratsiya kabi zamonaviy muammolarni hal etishda davlatlar murojaat etayotgan xalqaro huquqiy vositalar va normalar orasida xalqaro nazorat instituti muhim o‘rin tutadi.

Inson huquqlari sohasida xalqaro standartlarni ishlab chiqishda insoniyatning umuminsoniy qadriyatlarini shakllantirish jarayoniga sezilarli ta'sir ko‘rsatgan BMT Nizomi, shuningdek, inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilishda inson huquqlari bilan bog‘liq asosiy xalqaro hujjatlar muhim rol o‘ynaydi.

Biz qat'iy ishonamiz – Birlashgan Millatlar Tashkiloti bundan keyin ham xalqaro munosabatlarda xalq qiluvchi o'rin tutadi

1948 yildan beri Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida inson huquqlari bo'yicha 100 dan ortiq shartnoma va deklaratsiyalar tuzilgan. BMT tarkibida inson huquqlarini himoya qilish bilan shug'ullanuvchi bir qator organlar mavjud. Odatda ularni ikkita toifaga bo'lish mumkin: 1. Умумий мақсадли органлар.

2. Ixtisoslashgan, ya'ni, faqat inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро назорат ёки мониторинг⁴⁸ davlatlarning xalqaro majburiyatlari bajarilishini ta'minlashning yangi shakllantiruvchi mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Inson huquqlari sohasida xalqaro nazorat ko'lamining kengayishi bir qator omillar bilan bog'liq:

birinchidan, xalqaro-huquqiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, huquqiy va boshqa jihatlari bilan ajralib turadigan inson huquqlari muammosi keng qamrovli va ko'p qirrali bo'ldi;

ikkinchidan, xalqaro tashkilotlar, shu jumladan, xalqaro inson huquqlari tashkilotlari faoliyati faollashdi, shu munosabat bilan inson huquqlariga rioya qilish va himoya qilishning amaldagi tartib va mexanizmlarini takomillashtirish zarur;

uchinchidan, shaxs o'z huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun xalqaro organlarga (sudlar, qo'mitalar, komissiyalar) murojaat qilish huquqiga ega:

to'rtinchidan, inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar faoliyati inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish jarayonining muhim omiliga aylandi.

Shunday qilib, yuqorida aytilganlar inson huquqlari sohasida xalqaro nazorat masalalarini har tomonlama o'rganish, shu jumladan huquqni qo'llash amaliyotida xalqaro nazoratni amalga oshirishning asosiy tamoyillarini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Xalqaro huquqshunoslarning mutlaq ko'pchiligi xalqaro nazoratni shartnoma bo'yicha o'z zimmlariga olgan majburiyatlarning bajarilishini tekshirish deb hisoblashadi, ya'ni, faktik holatlarni aniqlash va ularni qonun talablariga muvofiqligi

⁴⁸ Rus tilidagi ilmiy adabiyotlarda "nazorat" atamasi, ingliz tilida - "monitoring" atamasi qo'llaniladi.

nuqtai nazaridan baholash. Xalqaro nazorat faoliyati mazmunining keng talqini R.M.Valeyev, O.I.Tiunova, I.I.Kotlyarov xalqaro majburiyatlarni buzishda uning oldini olish roli va ularni vijdonan, to‘liq va o‘z vaqtida bajarish maqsadi haqida gapiradi.

Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro tashkilotlar amaliyoti, shuningdek, ilmiy adabiyotlarni ko‘rib chiqish xalqaro nazoratni amalga oshirishning quyidagi bosqichlarini aniqlash imkonini beradi:

birinchidan, majburiyat va vakolatlarni belgilash, dastlabki ma'lumotlarni to‘plash bo‘yicha davlatlar bilan o‘zaro hamkorlikni o‘z ichiga olgan tayyorgarlik ishlari va ba'zi hollarda davlatlarning tegishli taklifini talab qiladi (masalan, maxsus protseduralar bo‘yicha);

ikkinchidan, monitoring, shu jumladan ham davlat, ham boshqa manbalar tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarni ko‘rib chiqish, ayrim hollarda esa, haqiqiy holatni joyida o‘rganish uchun mamlakatga tashrif buyurish;

uchinchidan, davlatlar tomonidan inson huquqlariga rioya etilishiga oid xalqaro organlar tavsiyalarini, ayrim hollarda majburiy bo‘lgan qarorlarni (masalan, Inson huquqlari bo‘yicha Yevropa sudining qarorlarini) umumlashtirish va qabul qilish;

to‘rtinchidan, davlat tomonidan tavsiyalarning bajarilishini monitoring qilish orqali amalga oshiriladigan kuzatuv.

Ilmiy adabiyotlarda va davlatlarning xalqaro shartnoma amaliyotida xalqaro nazorat institutining quyidagi usullari qayd etilgan: axborot almashinuvi; xalqaro majburiyatlarni bajarish bo‘yicha maslahatlashuvlar; hisobotlar, kuzatishlar; tashriflar, xalqaro tekshiruvlar va tekshiruvlar; sud va arbitraj nazorati.

Shu bilan birga, inson huquqlari sohasida xalqaro majburiyatlarni amalga oshirishda dunyoning turli burchaklarida sodir bo‘layotgan qurolli to‘qnashuvlar, davlatlarda favqulodda holat e‘lon qilinishi va shartnoma bo‘yicha o‘z majburiyatlarini bajarishdan chetlashtirish bo‘yicha qarorlar qabul qilinishi, inson huquqlarining qo‘pol ravishda buzilishi faktlarining mavjudligi muammoli jihatlardan dalolat beradi.

Zamonaviy xalqaro huquq fanida davlatlarning inson huquqlari bo'yicha xalqaro-huquqiy majburiyatlarini chetlab o'tishlariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda.

Shu bilan birga, inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar boshqa xalqaro shartnomalardan bir qator xususiyatlari bilan ham farqlanadi:

birinchidan, inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar umuminsoniy qo'llanilishiga qaratilgan bo'lib, bu holat turli sabablarga ko'ra (irqi, jinsi, dini, millati va boshqalar) kamsitilmaslik tamoyilining mustahkamlanishi bilan ta'kidlanadi;

ikkinchidan, inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar noma'lum muddatga tuziladi (1948 yildagi Genotsid jinoyatining oldini olish va jazolash to'g'risidagi konvensiya bundan mustasno, 10 yilga tuzilgan va uning amal qilish muddati har keyingi 5 yilda uzaytiriladi) va davlatlar hududi, shu jumladan va qaram hududlar;

uchinchidan, inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarda ko'p hollarda konvensiyani ratifikatsiya qilish yoki unga qo'shilishda izoh qo'yish imkoniyati ko'zda tutilmaydi. Masalan, 1966-yildagi Inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro paktlar, 1960-yildagi Ta'lim sohasidagi kamsitishlarga qarshi YuNESKO konvensiyasi (9-modda) , 1987-yildagi Qiynoqlar va g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala yoki jazoning oldini olish to'g'risidagi Yevropa konvensiyasi (21-modda) , Inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha Evropa konvensiyasining 1983 yildagi o'lim jazosini bekor qilish to'g'risidagi 6-sonli bayonnomasi (4-modda) e'tiroz bildirishni taqiqlaydi;

to'rtinchidan, inson huquqlari va erkinliklarining asosiy qoidalari va talqini inson huquqlari bo'yicha xalqaro va mintaqaviy shartnomalarda bir xil bo'lib, bu davlatlar uchun milliy qonunchilikni amalga oshirishni osonlashtiradi;

beshinchidan, inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarda davlatlar xalqaro shartnomalar bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarishdan chetga chiqishlari uchun aniq mezonlarni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, xarakterli tendentsiya inson huquqlari sohasidagi konvensiyalarga qo'shilgan va ratifikatsiya qilingan davlatlar sonining ko'payishi

hisoblanadi. Xalqaro tan olish, ayniqsa, insonning asosiy huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi konventsiyalarga xosdir.

Xulosa qilib, quyidagi asosiy fikrlarni aytish mumkin:

brinchidan, inson huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi xalqaro shartnomalar nafaqat davlatlarning ularga rioya etishi bo'yicha huquq va majburiyatlarni belgilabgina qolmay, balki shaxslarga bevosita tegishli huquq, erkinlik va majburiyatlarni ham beradi.

ikkinchidan, inson huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi xalqaro shartnomalar davlatlarning milliy qonunchilikka muayyan cheklashlar kiritish huquqini nazarda tutadi. Biroq, bu cheklovlar shaxsning xalqaro sud institutlariga murojaat qilish huquqiga taalluqli emas. Davlatlarning xalqaro shartnomalarga o'z fuqarolariga xalqaro sud institutlarida sud himoyasi huquqini bermaslik to'g'risidagi e'tirozlarini qonuniy deb tan olish mumkin emas.

uchinchidan, shaxs, hatto milliy qonunchilikda nazarda tutilmagan bo'lsa ham, sud orqali himoyalani huquqiga ega bo'lishi kerak. Ushbu ish bo'yicha sudga murojaat qilish xalqaro huquq normalariga asoslanishi kerak, chunki xalqaro inson huquqlari huquqining majburiy normalari ichki qonunlardan ustundir;

to'rtinchidan, inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarda inson huquqlari sohasidagi xalqaro nazorat institutining asosiy va maxsus tamoyillari shakllantirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Sh.M.Mirziyoyev.-Toshkent: "O'zbekiston nashriyoti, 2021.-347b
2. Inson huquqlari:darslik/A.R. Muminov.M.A. Tillabayev: -T.: Adolat, 2013.-B.138.
3. I.A.Karimov O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarini yanada chiqkrashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari. – T; O'zbekiston, 2002.
4. Saidov A.X. Mejdunarodnoye pravo prav cheloveka. M.: 2002.
5. Saidov A, Sultonov S. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va inson huquqlari . – T.: "Adolat" 1998.